

Rabtanítók

A felnőttoktatás hagyományai a Csillagban

A Börtönügyi Szemle 1999. márciusi számában a Múlt rovatban közölte Kisida Erzsébet a börtönoktatásról szóló cikkét, amely a fiatalok körében végzett munka másfél évszázados történetét taglalta. A hazai és a nemzetközi elméleti és történeti alapokat is bemutató tanulmány terjedelmi okok miatt sem foglalkozhatott a börtönoktatás másik szegmensével, a felnőttoktatással, amely szintén nagy múlttal rendelkezik.

„A magyar börtönügy múlt század végi virágkora” alatt intézeti tanítók alkalmazásával, az igazgatók hathatós ellenőrzésével jelentős eredményeket ért el a felnőttoktatás. Ezt jól szemlélteti a Szegedi Fegyház és Börtönnek, akkori nevén Szegedi Királyi Kerületi Börtönnek már az első befogadás évében elért eredménye.² Itt a szervezeten meginduló munkáltatás igényei miatt egyes ipari szakmákban is képzést kezdtek.

A két világháború közötti színvonalas felnőttoktatást dr. vitéz Csiky Jenő és dr. Sükrei József igazgató jelentési adataival tudjuk szemléletesen bizonyítani. Külön figyelmet érdemel az a gondoskodás, amely a szakmát szerettek szabadulás utáni beilleszkedését szolgálta.

Az 1960-as, 1970-es és 1980-as években a fő cél a kötelező általános iskolai oktatás mellett a szakmunkásképzés és a középiskolai oktatás jelentős létszámbeli fejlesztése volt. Ma is érdekesek az ezzel kapcsolatos adatok, tények.

Európa élvonalában

Törökfalvi Török Kálmán, a szegedi Csillagbörtön első igazgatója – aki a *Tauf-fer Emil* által kidolgozott világszínvonalú büntetés-végrehajtási koncepció jelentős követője és gyakorlatba átültetője volt – az *Emlékirat a Szegedi Királyi Kerületi Börtön és Királyi Törvényszéki Fogházakról* című, közel százoldalas korabeli könyvében részletesen bemutatja az 1885. január elejétől működő intézmény tevékenységét. Ennek során nagy hozzáértéssel szól többek között az oktatásról, amelynek érdekében először is biztosították az oktatás tárgyi feltételeit. „*Tanesszközök dolgában az intézet el van látva iskolai helyiséggel, íróasztalakkal és a kezdők számára nélkülözhetetlen ábécés könyvekkel*” – írja az igazgató. Folyamatosan nyilvántartották a fogvatartottak képzettségét. Ezt külön adják meg a foglyokra és a rabokra vonatkozóan³. „*A foglyoknál, tehát a törvényszéki fogházban a műveltségi fok alapján oktatás nélküli 377 fő, csak olvasni tud 88, olvasni és írni tud 660, míg magasabb oktatásban részesült 2 személy, ez összesen 1127 fő.*”⁴

Ugyanezen adatok a „raboknál”, tehát a börtönben így alakulnak: oktatás nélküli 230, csak olvasni tud 3, olvasni és írni tud 204, magasabb oktatásban részesült 1, vagyis összesen 438 ember.⁵

Mivel a foglyok csak rövid időt töltöttek a törvényszéki fogházban (a 200 fős intézményben volt az 1127 befogadás!), így csak a börtönben levő rabok oktatásával foglalkoztak.

A korabeli rendelkezések szerint kötelező volt tanulni minden 30 év alattinak, aki nem tudott írni-olvasni. Az idősebbek önként jelentkezhetek. Az intézet első statisztikája szerint 1885 végén az iskolaköteles rabok száma 150 volt, önként jelentkezett tanulni 6 személy, tehát összesen 156-an jártak iskolába.⁶

Érdekes tény: a civil életben folyó iskolai munkát nem lehetett megzavarni, ezért az intézet első tanítójának a tanévet be kellett fejeznie, és *Bohn Károlyt* csak szeptember 1-jétől nevezték ki. Az igazgató szerint így is elindult az oktatás az alábbi módon. „A kezdők osztályát a haladók osztályától elkülönítve, az elsőkben az írást, gépies olvasást és számolást, a másodikban az értelmi olvasást, szépírást és számolást a műveltebb osztályhoz tartozó rabok által eszközöltetem.”⁷

Fontosnak tartja megemlíteni könyvében az igazgató az oktatást végző rabok nevét is. „*Gaál István (földbirtokos), Hillinger Samu (kereskedő) és Kurucz János (néptanító) rab. A kezdők osztályában a magyar nyelven való oktatást Gaál István és Hillinger Samu, a haladók osztályában Kurucz János vezette. Hillinger Samu oktatta a német, rác és román ajkú rabokat is, mindkét osztályban sikeres eredménnyel.*”⁸ Valóban szükséges volt az anyanyelvi oktatás, hiszen a közel félszáz rab anyanyelvét tekintve az alábbiak szerint oszlott meg: magyar 228, német 31, tót 44, rutén 9, szerb 27, horvát 9, román 70, más nyelvű pedig 20 volt. Ez összesen 438 fő.

Meg lehetett elégedve az igazgató úr „az iskoláztatásra beiratkozott 78 rab” szorgalmával és tanulmányi eredményével, hiszen közli az elért minősítést is. „A kezdők osztályában az oktatásban jó eredménye volt 25 egyének, középszerű 16-nak, rossz 6-nak, a haladók osztályában viszont a 78 tanulóból jó eredménnyel tanult 21 egyén, középszerűen 7, rosszul pedig 3.”

Az 1885-ös év végén az igazgató úr büszkén számol be azokról a rabokról, akik „már önálló munkálkodásra képesítvék”. Így az asztalos és esztergályos iparágban 12-en, a képfaragóiparban 4-en, a kádároknál 6-an, a szövőmunkásoknál 9-en, a szabóknál 16-an, a cipészeknél 14-en, a gyékényfonóknál pedig 8-an szereztek szaktudást.

Ez a statisztika lényegében a korabeli szakképzés eredményeit tartalmazza. A „segédlevél” megszerzése, a képzés során szoros együttműködés alakult ki a kamarákkal, a szakmákkal, amelyek ekkor a vizsgáztatással kapcsolatos iparhatósági jogköröket gyakorolták.

A fogházban fogva tartottak esetében figyelembe vették a házi műhelyben rendszeresen végzett munka során megszerzett gyakorlatot, a civil életben előzetesen szerzett gyakorlati időt is. Az igazgató a tanoncszerződés helyettesítésére írásbeli nyilatkozatot közölt a szerzett gyakorlati ismeret időtartamáról.

A rabok közül kevés akadt, aki valamilyen szakmai előképzettséggel érkezett az intézetbe. „A letartóztatott rabok legnagyobb része beszolgáltatásuk előtt földműveléssel és az e körül járó más teendőkkal és szolgáltatásokkal foglalkozott, ámbár tanulékony-

ságuk és munkaszorgalmuk tagadhatatlanul nyilvánul, hosszas és kitartó munkára azért nem képesek, mert egyszerű igényeik mellett a több fáradságot és utánjárást követelő munkát, a nevelés és fölfogás hiánya miatt kerülnek” – írja az igazgató úr.

Nagyon érdekes megfigyelése van a szakmai haladás hatásáról. „...Azon egyéneknél, akik valamely munkanemben kellő jártasságot és ügyességet sajátítottak el, a mesterségtudás és egyéni önérzet egy olyan sajátos kinyomata nyilvánul meg a börtönben, amit a szabad iparosoknál nem lehet mindenhol fölfedezni...”

A szakképesítés megszerzése azért is fontos volt, hogy a fogvatartott az intézetben elsajátíthatott ipari munkát a szabadulása után is folytathassa, ezt a korabeli büntetés-végrehajtási szakemberek is felismerték. Ezért tartották fontosnak a megfelelő vizsgáztatásokat.

A fentiekben leírt oktatási tevékenységet az igazgató rendszeresen ellenőrizte. Ennek egyik formája az intézeti házitanács előtti beszámoltatás volt. „Az intézet összes szellemi és anyagi ügye, valamint a rabok és foglyok személyes ügye is az intézeti házitanácsban tárgyalatik” – írja az igazgató.

A házitanács elnöke az igazgató, jegyzője az egyik tisztii írnok, tagja az ellenőr, a gondnok, az intézeti lelkész, az orvos és a tanító. A házitanács minden hónapban egyszer ülésezett. Szükség esetén gyakrabban is összehívta az igazgató.

Vizsgált témánk szempontjából figyelemre méltó, hogy a kötelező napirendek között a negyedik minden hónapban az alábbi: „A tanító jelentést tesz az oktatás sikeréről, és előadja az oktatás emelését célzó kívánságait.” Ezzel az ellenőrzés mellett az intézet vezetői állományának informálása is biztosítva volt.

A két világháború között

Az iskolai oktatás feladata maradt a két világháború között is az analfabéták betűvetésre, olvasásra tanítása. Ezt a feladatot *Honthegy* József börtöntanító végezte Szegeden, az intézetben hosszú időn keresztül.⁹ Módszerében a fél évszázada bevezetett gyakorlatot követte. Az oktatás az érvényben levő szabályok szerint ekkor is kötelező volt.

Honthegy Józseftől *Imre András* vette át a börtöntanítói feladatokat, aki a szakmai oktatás szakértője volt. A visszaemlékezések szerint nagy buzgalommal szervezte a rabok kulturális tevékenységét. Irányításával „rabzenekar” is működött, amelyben játszottak a délvidéki fogvatartottak is.

Az intézet folytatta a tanoncképzést az egyes ipari szakmákban. 1935-ben például a cipésziparban 8, a cipőfelsőrész-készítő iparban 2, a borbélyiparban 1 elítélt nyert képzést a segédi vizsga letétele után. Az iparostanoncok az „ipari kiképzés” mellett a polgári iparos tanonciskolák mintájára megfelelő elméleti oktatásban is részesültek – számol be erről dr. vitéz Csiky Jenő igazgató.¹⁰

A börtön falain belüli szakképzéssel igyekeztek segíteni a szabadulás utáni reszocializációt ebben az időszakban is. „Az Igazságügyi Minisztérium előzetes engedélyével évenként több, szakmáját bent, az intézetben kitanult, s arra érdemesnek mutató le-tartóztatott kap szabadulása alkalmából iparának üzéséhez szükséges szerszámokat segélyként, amivel szabadulása után folytathatja tanult iparát, és a társadalomban el tud

helyezkedni, a mindennapi megélhetéshez szükséges anyagiakat megszerezheti, s ez megóvja a bűnözésbe való visszatéréstől” – írja dr. Sükrei József „börtönintéző-fogalmazó”, későbbi igazgató a harmincas évek derekán.¹¹

Ő ír arról is, hogy „az intézetet elhagyók közül azokat, akik arra hivatkozva, hogy hozzátartozójuk s anyagi kitartásuk nincs, addig, amíg munka- és kereseti lehetőséghez nem jutnak, az igazgatóság részesíti segélyben vagy a fogházmisszióhoz, a helybeli és vidéki jótékony egyesületek elnökségéhez fordulnak, s azok kapcsolják be őket a társadalmi gondoskodásba. Így a szabaduló és a munkája után megélni akaró elítéltet elhelyezkedésében támogatják. Bár ez a mostani gazdasági helyzetben sokszor nagy nehézségbe ütközik, az egyesületek, iparhatóságok, kamarák és más intézmények fáradozását majdnem minden esetben siker koronázza.”

Kötelező és önkéntes oktatás

Az 1960-as években a fő feladat az írás-olvasás tanítása mellett az általános iskolai végzettség területén meglévő hiányok felszámolása volt. A tanulás ekkortájt kötelező. Ebben az időszakban az intézethez közel levő iskola pedagógusai jártak be órát tartani, vizsgáztatni. Ennek az iskolának a pecsétjével kapták meg a bizonyítványukat, hogy ne tűnjön ki a szabadulás után a börtönmúlt. A szabad életben működő dolgozók iskolája követelményeivel volt azonos az oktatás anyaga, módszere, vizsgarendje. A büntetés-végrehajtási és az oktatásügyi szervek ennek betartását ellenőrizték és értékelték.

Az 1964/65-ös tanév végén a 119 „beiratkozott” tanuló közül 104-et bocsátottak csak vizsgára, ezek közül 12 fő lett osztályismétlésre kötelezve.¹² A következő tanévre beiratkozott tanulók száma 129.

Az 1970-es években továbbra is feladat az alapvető hiányosságok pótlása. Az évtized végére csökken az általános iskolai tanulók száma, de így is közel százan tanulnak kötelező jelleggel ezen a szinten.

Új vonás, hogy a munkáltatás szakemberigényéből kiindulva, mindig szerveznek faipari jellegű szakmunkásképző osztályt, ahol önkéntes alapon asztalosok és kárpitósok tanulnak. Ezekben az években van lehetőség a fogvatartottak számára, hogy középiskolában is tanuljanak. Minden évben 30-40-en járnak ezen oktatási formára. Az évtized végére az éves jelentések szerint az alábbi tanulói létszámok alakultak ki.

Az intézetben fogva tartottak száma jelentős növekedésével kapcsolatos az utolsó év nagyobb általános iskolai tanulói létszáma. Az egyes osztályokban, képzési formákon az alábbi volt az általános iskolai tanulásra kötelezett, és a középiskolába, szakmunkásképzőbe önként beiratkozottak száma az 1985/86-os tanévben.

	1979/80	1980/81	1982/83
általános iskola	86	92	160
középiskola	38	41	33
szakmunkásképzés	26	36	24

alap, I.	28 fő
alap, II.	37 fő
5-6. osztály	47 fő
7. osztály	50 fő
8. osztály	27 fő
szakközépiskola I. osztálya	30 fő
faipari szakmunkásképző II. osztálya	27 fő
Összesen:	241 fő

A nevelők segítették, figyelemmel kísérték a tanulók munkáját. Az osztályáttagok meghaladták a hármast, sőt a közép-iskolában volt 3,7-es osztályátlag is. Ez a tanulók többsége motiváltságát is bizonyította. Az intézet vezetése elismerte, jutalmazta a tanulókat. Az oktatást, vizsgáztatást ekkor is külső, úgynevezett bejáró tanárok, szakemberek végezték.

A szakmával rendelkezők ebben az időszakban aránylag könnyen el tudtak helyezkedni szabadulásuk után. A korszakban a sok munkásszállás lehetőséget biztosított az eredeti lakhelytől távolabbi munkára is.

Ezt a periódust zárta le az az intézkedés – amelynek eredményességét néhány napjainkban is megkérdőjelezzük – , hogy a személyiségi jogokra, az Európa Tanács ajánlására hivatkozva megszűnt a kilencvenes évekre az írás-olvasás megtanulásának, az alapképzettségi hiányok pótlásának kötelezettsége.

A jellemzőnek tartott három hosszabb periódus konkrét adatai egy intézet példáján keresztül mutatják be a magyar büntetés-végrehajtás értékes – sokszor európai élvonalba tartozó – hagyományait. Természetesen ma nem lehet és nem kell alkalmazni egyes módszereket.

A hagyományok folytatása az, hogy az országos adatok szerint az elmúlt tanévben az elítéltek több mint egyötöde tanult. Az, hogy ennek több mint a fele munkaerőpiaci képzés huszonhárom szakmában, valamint, hogy a PHARE-program keretében négy, az Európa Tanács Leonardo-programja keretében egy szakképzési program indult, a korszerű követelményekhez való igazodást bizonyítja.

Ma már Szegeden is ezek a tendenciák dominálnak. A fogvatartottak szakmát tanulnak, még hozzá a foglalkoztatási és beilleszkedési perspektívát figyelembe véve. Megkezdődött a középiskolai oktatás szervezése a szakmunkások szakközépiskolai képzése keretében. Új elem, hogy számítógépes tanfolyamok indulnak a holland segítséggel berendezett szaktanteremben. Van már nyelvoktatás, sőt teológiai felsőfokú tanulmányokra előkészítő tanfolyam is. Az intézet történetében először jelenik meg a felsőfokú képzés. Egyelőre még csak három fővel kezdődött a levelező főiskolai képzés a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola könyvtáros szakán.

Oláh Miklós

Jegyzetek

¹Lőrincz József–Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Kiadja: a BVOP Sajtóirodája. Budapest, 1997.

²Emlékirat a Szegedi Királyi Kerületi Börtönről és Királyi Törvényszéki Fogházakról. Szerkesztette és írta Törökfalvi Török Kálmán királyi kerületi börtönigazgató, a királyi törvényszéki fogházak megbízott kezelője, Szeged szabad királyi város törvényhatósági bizottsági tagja és a szegedi evangélikus-református egyház tanácsnoka. Szeged, 1886. Kiadja Engel Adolf könyv- és könyvmdai műintézete.

³A korabeli terminológia szerint a törvényszéki fogházban „foglyok”, a börtönökben „rabok”, a fegyházakban „fegyencek” voltak. Nem vált általánossá viszont a Deák Ferenc által is használt 16 év alattiakra vonatkozó „bűnhöncz” kifejezés.

⁴Törökfalvi Török Kálmán idézett műve.

⁵Ugyanott

⁶Ugyanott

⁷Ugyanott

⁸Ugyanott

⁹1926-ban lépett államszolgálatba. 1935-ben a X. fizetési osztály A csoportjának harmadik fokozatában volt, ami jelentős megbecsülésről tanúskodik, hiszen a büntetőintézeti tisztek a X. és XI. fizetési osztályban voltak, a főtisztek pedig a VIII. és IX. osztályban.

¹⁰A Szegedi Kir. Ker. Börtön és Államfogház igazgatójának évi jelentése az 1935. évről. Aláírta dr. vitéz Csiky Jenő igazgató.

¹¹Dr. Sükrei József: „A szegedi Csillagbörtön” Kézirat év nélkül, valószínű 1935, mert ekkor kerül Szegedre, és 1936-ban már ellenőr.

¹²Bizottsági ellenőrzés jegyzőkönyve. Csongrád Megyei Levéltár. A Szegedi Fegyház és Börtön anyagai.